

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

VII/2013

Јелена Феј Лукић
Смитсоновски институт
Национални музеј авијације и космонаутике

УДК 821.161.1:929 Бродски Ј.
DOI 10.7251/FIL1307273F

МЕТАФИЗИЧКИ АСПЕКТИ ПОЕЗИЈЕ ЈОСИФА БРОДСКОГ

Апстракт: *Поезија Јосифа Бродског је филозофија у стиховима, то је поетска мисао изражена речју филозофа, која захтева дубоко умовање над речју. Код Бродског се често реч, а да то и не приметимо, претвара у идеју, мисао у бесконачност. Таква транзиција стања и трансформација облика може да изгледа лагана и достижна на први поглед, али да би се постигао такав ниво перфекције, потребан је не само слух и таленат већ и способност опсервације и закључивања. У поезији Бродског категорије времена и простора су примарне и чине основу песничког филозофског промишљања, али уједно и платформу за развијање тема биће/небиће, смрт, отуђење и многе друге. У овом раду покушаћемо да ближе расветлимо улогу коју време, простор, биће, небиће, смрт и Бог имају у поезији песника и нобеловца Јосифа Бродског.*

Кључне речи: *Јосиф Бродски, метафизика, време/простор, биће/небиће, смрт и Бог.*

И поред тога што је у руској поезији спорадично негована метафизика, о чему сведоче Ломоносов, Кантемир и Державин, а понајвише Тјутчев и Баратински, истинских песника метафизике није било све до појаве Јосифа Бродског. Поезија Јосифа Бродског је, несумњиво, поезија метафизике. Управо је он, како добро запажа М. Крепс, успешно „развирио и асимиловао многе особине руске поезије од класицизма до футуризма“ (Крепс 1984: 40).

Циљ свих песника метафизике је да, служећи се посебним језичким и стилским средствима, опчине ум читаоца. Наглашена интелектуалност израза, као и заснованост на религиозној филозофији, заједничке су за све песнике метафизике. За разлику од своје руске сабраће по перу, Бродски своје идеје највише црпи од енглеских метафизичара XVII века, а пре свега из поезије познатог енглеског песника Џона Дона.

Овај корак представља преседан, али уједно и нови, до тада непознат приступ поезији у руској књижевности.

Оно што Бродског суштински одваја од традиције јесте избор нових, комплексних тема, које од песника, али уједно и од читаоца, захтевају својеврстан интелектуални напор. Очигледно је да се Бродски у току своје песничке каријере клонио такозваних лаких и мање значајних тема (љубавних, пејзажних и сл.), које су углавном карактеристичне за традиционалну руску поезију. Оно чему песник тежи је бит, суштина, спознаја или, чак, својеврсно откривање. У литератури се често можемо срести с тврђењем да је поезија Бродског ослобођена емоција и слика, да је превише хладна, наглашено интелектуална, па чак и егоцентрична. Поезија Бродског и није поезија слика или пејзажа у буквалном значењу тих речи. Његове поетске слике су углавном фрагментарног карактера, а емоције осло-

бођене основних квалитета. Овде се, наине, ради о поезији идеја, оваплоћених кроз другостепене емоције и представе, што приближава овог песника филозофији Платона.

Још као врло млад Бродски је дошао у контакт с поезијом енглеских метафизичара, пре свега с поезијом Џона Дона, чије је стихове почео да преводи за време прогонства на север, због чега се Бродски веома често у литератури упоређује с Доном. На ову тему написан је велик број дисертација, пре свега насталих на енглеском говорном подручју, као и безброј научних расправа. Дејвид Бетеа (David Bethea) је у својој књизи под насловом „Јосиф Бродски и његово стваралаштво у егзилу“ („Joseph Brodsky and the Creation of Exile“) доста простора посветио овој теми. Сем њега, овој теми свој допринос дали су и руски истраживачи: Вјачеслав Иванов, Михаил Крепс, Валентина Полухина и многи други.

Дејвид Мекфејдн (David Macfadyen) сматра да је у поезији Бродског веома изражено присуство барокних елемената, те да се феномен барока често понављао кроз историју, што се догодило и у XX веку. Овај аутор сматра да је барок на руском тлу могуће упоредити с књижевношћу футуризма, на основу сличних реаговања на различите историјске реалије (Macfadyen 1998: 14).

Бродски је у свом песничком стваралаштву константно преокупиран метафизиком времена и простора, категоријама које, по његовом мишљењу, не само да условљавају већ и одређују однос биће – небиће, отуђење, пролазност односно смрт.

Време и простор

Време је нешто над чиме човек нема моћ, нити контролу. Он је у потпуној немилости у односу на време. Поетско-филозофски поглед на свет код Бродског заснован је на принципу времена и

простора, који су уједно и суштински фактори за разумевање његове поезије.

Према поетолошким схватањима Бродског, песник се служи језиком као моћним аналитичким инструментом, даје језику преимућство у остварењу сложеног мисаоног процеса. Мисао изражена у поезији, ма како апстрактна, остварује се једино путем језика у времену, и као таква доминира над прозом, не само због своје комплексности и сажетости већ као једино средство које, по мишљењу овог песника, убрзава когнитивни процес. Многа метафизичка питања могу да се реше путем језика, тако да Бродски одбија поделу језика на високи, ниски, вулгарни и непоетски. Тема код њега може бити свешто нас окружује, искуствено и ван искуства, дакле и конкретно и апстрактно. Стога, за разлику од других облика комуникације, поезија пред себе ставља један од веома сложених задатака – сукоб с временом. У стиховима под називом „Колыбельная трескового мыса“ из 1975. године, своје размишљање о времену песник продуњује идејом о животу као временској форми:

Жизнь – это форма времени.

Према Бродском, и живот човека је врста форме времена, јер је људски живот ограничен, човек је смртан, човек стари и, у односу на време, увек се налази у подређеном положају, јер време одређује човека, а не обрнуто. Због своје неспособности да се одупре времену, човек је у непрестаној борби с временом и, како своје постојање одређује временом, човек поседује свест о времену као свом крају. Време је константна категорија, али за биће и човека, по мишљењу песника, оно је знак пролазности и смрти. У песми под називом „Стихи на смерть Элиота“ из 1965. године, Бродски сматра да смрт човека, у овом случају песника Елиота, долази не од Бога, већ од време-

на, јер је време једини кривац за старење и смрт:

...
Уже не бог, а тољко Время, Время
зовет его...

(Стихи на смертъ Элиота)

Да би нагласио улогу времена у смрти и пролазности, Бродски великим словима означава време, док именицу Бог пише малим, што углавном није случај у стиховима Бродског. Време је, према Бродском, не само рушилачке природе већ и сам узрок смрти. Како запажа Фрумкин, једино Бог може да надживи Време, зато је њему време – вечност, а то што је вечност за Бога, за човека је смрт (Фрумкин 2013: 8).

Једно од главних питања о времену које себи поставља песник, јесте шта је време и шта време чини човеку. Бродски схвата време као неповратни процес, сматра да је у суштини сваки човек свестан своје пролазности, тако да се неумитно ствара потреба за живљењем не само линеарно већ и по принципима смењивања циклуса у природи. Линеарно посматрање времена доводи нас до спознаје о трагедији људског постојања – од рођења до смрти.

У свом промишљању времена, Бродски се приближава хришћанској концепцији поимања времена, од стварања света до судњег дана. Време се кроз историју мерило значајним догађајима важним за човечанство, за почетак или крај епоха, за животне циклусе, непрестано кретање... Бродски узима дан Христовог рођења као крај једне и почетак нове епохе, и верује да је сваки човек дубоко свестан своје пролазности у времену, тако да, по мишљењу песника, „историјска судбина и историјски крај улазе у моју судбину и мој крај. У томе видим најдубљи метафизички проблем“ (Polukhina 1989: 256).

Бродски покушава да проникне у суштину и смисао времена, а при томе полази од персонализованог времена,

које је пре свега условљено прошлошћу и будућношћу и једино остварено у садашњости. Дакле, време је тродимензионална категорија, састављена од прошлости, садашњости и будућности. Када говори о времену, Бродски даје предност прошлости над будућношћу и сматра да само онај ко се добро загледа у прошлост може да из садашњости, која је тренутна, предвиди будућност. Будућност је само део пропаганде и припада постхришћанском свету, што све доказује да је Бродски био против будућности, која је мрачна и из које се не може ништа научити. Време и простор су уско повезане категорије, које се узајамно допуњују, с тим што је простор у константној немилости времена. Очигледно је да Бродски није заинтересован за неко конкретно време, већ је, пре свега, заинтересован за чисто, апстрактно поимање времена. Овакво схватање времена је субјективно, али исто тако и парадоксално и контрадикторно. Како песник непрестано покушава да продре у суштину идеје о времену, долази до закључка да је време, као и све што је у зависности од времена, чист апсурд.

Време за Бродског има већи значај од простора, јер је време идеја о предметима, док је простор само предмет. Овакво виђење времена блиско је Платоновој концепцији о две стварности: стварности идеја и стварности одраза. У овом случају време је идеја, а простор – одраз те идеје.

...
Время больше пространства. Пространство – вещь.

Время же, в сущности, мысль о вещи.

...
(Колыбельная трескового мыса)

Иако је простор, према Бродском, бесконачан као и време, ипак је време веће од простора: простор је увек у подређеном положају у односу на време. Бродски простор често доводи у везу с

отуђењем, растанком, носталгијом, као и питањем егзистенције. Време је у потпуној власти над стварима и простором. Оно нема краја.

„Время 'практическое' узнает и наблюдает себя в пространстве, как в зеркале. Время абсолютное (Хронос), лишившись этой возможности, застывает, замыкается в самом себе, становится непроницаемым“¹ (Ванешкина 1996: 36).

Време је присутно као рушилачка снага и као врховни непријатељ човека, оно човеку доноси старост и смрт, тако да је простор по хијерархији увек на нижој лествици у односу на време, управо зато што је и простор, баш као и човек, у немилости времена.

Смрт, биће, небиће

Питање смрти старо је колико и људски род, али увек подједнако енигматично и загонетно за човека. Тема смрти је честа у поезији руских песника, почев од Державина па до данашњих дана, међутим, оно по чему се размишљања о смрти код Бродског разликују од његових претходника и савременика јесте то што Бродски смрт не доживљава чулно, већ јој прилази рационално. Тамо где се рађа, тамо се и умире. Време као апсолутни господар припрема човека за властиту смрт, као и за смрт блиских и вољених особа. Смрт је непобедива и стварна, и, уместо страха од смрти, требало би се за њу припремити, тако да када дође тај час, њега треба доживети као својеврсно ослобођење а не трагичан догађај. Рођење је увек везано за смрт, рођење и условљава смрт, јер нема смрти без рођења, а смрт је пут ка потпуном ослобођењу човека. Но, иако је то очигледан и веома природан след догађаја, рођење се скоро никада не

везује за смрт. Док се рођење углавном везује за радостан догађај и почетак нечег новог, нечега окренутог према будућности, смрт се увек везује за страх, а страх од смрти један је од најстаријих инстинката, својствен свим живим бићима. Бродски животу супротставља смрт, баш као и време простору, јер смрт је ћутање, тишина, вечни мир, бесконачност. Смрт је, по мишљењу песника, уодносунаживотудалекосупериорнијем положају, као што је небиће у односу на биће, и време у односу на простор. У стиховима под насловом „Натюрморт“ из 1971. године, Бродски преимућство даје небићу, јер људи су – бића, и самим тим смртни.

...
Пора. Я готов начать.
Неважно с чего. Открыть
Рот. Я могу молчать.
Но лучше мне говорить.

...
О вещах, а не о
людях. Они умрут.
Все. Я тоже умру.

...
Када говори о смрти, Бродски полази од свог сопственог краја и закључује да је, ако су људи смртни, и то сви без изузетка, и он сам смртан и свестан своје пролазности. Небиће или предмети не знају за бол, страх, немају свест о пролазности, која се не може скрити с лица људи. То није одлика предмета и зато је небиће увек драже песнику:

...
Вещи приятней. В них
Нет ни зла, ни добра...

...
Како је небиће по својој природи отпорно на емоције, оно није ни статично ни динамично: на крају песник закључује да је смрт простор у којем нема предмета. За Бродског, смрт представља пролаз у небиће, које се губи и пои-

¹ Време је „практично“, јер се спознаје и огледа у простору, као у огледалу. Време је апсолутно (Хронос), и ако изгуби ову способност, замрзава се, затвара се у себе, и постаје неприступачно. (Превод: Ј. Ф. Л.)

стовећује с празнином. Тело остаје материјално, и њиме се само наставља живот ствари и бића, све док смрт не дође:

...
Смртъ придет и најдет
тело...
...

Бродски се не плаши смрти, али јој се ни не супротставља. Напротив, он јој иде у сусрет и покушава да се навикне на њу као део живота, верујући да се смрт и живот понављају у времену. Своја размишљања о смрти Бродски заснива на филозофији метафизике, али је важно нагласити да, за разлику од метафизичког схватања категорија живота/смрти, Бродски своје поимање смрти продубљује и повезује с категоријама простор/време/биће. Време и простор су константне категорије, за разлику од којих је биће пролазно и које треба спасити од смрти, а једино је мисао о бићу способна да „сачува“ биће од потпуног краја. Оваквим размишљањима о смрти, Бродски истиче своју песничку оригиналност, али у себи открива и мислиоца, философа. Бродски третира проблем смрти увек у контексту времена и простора, што га чини јединственим и оригиналним песником и мислиоцем.

Бог

Лик Бога појављује се рано у поезији Бродског, понекад само као наивно обраћање Богу, а веома често као покушај да се продре у суштину, спозна мисао и улога Бога у животу човека. По мишљењу критичара, управо присуство Бога даје поезији Бродског „дубоко етичко значење“ (Polukhina 1989: 263). Присуство Бога Бродски везује за небо, он је недокучив за човека, а видљив једино у облику звезде чије значење разуме и може да спозна само божји син, односно Христос. Бродски, не узима име Бога узалуд и не обраћа му се са

страхом. Треба напоменути да је Бродски пре свега песник-философ, да читаоцу предочава питања на која није лако изнаћи одговоре. Једноставних одговора нема, и не може их бити. Бродски је непрестано у „контакту“ с Богом, вођен тежњом да му се приближи и да га спозна.

Однос Бродског према Богу у већој или мањој мери утемељен је на учењима филозофа егзистенцијалиста, Кјеркегора, Шестова, Берђајева. Шестов, као и Кјеркегор, даје предност вери над знањем, ирационалном над рационалним. Међутим, за разлику од њих, Бродски сматра да вера и рационалност нису контрадикторни појмови, већ да се узајамно допуњују, те, према томе, треба имати веру у рационално. Слично Ахматовој, песник сматра да је религиозност појединца приватна ствар, те да о томе не треба расправљати јавно, па због тога ни сам није сигуран и не зна одговор на питање да ли верује или не. Он себе често назива верником и неверником у исто време. По његовом мишљењу, Бога би требало тражити изван оквира религиозности. Не би га требало институционализовати у смислу цркве, синагоге, или неке друге верске институције.

...
Есть мистика. Есть вера. Есть Господь.
Есть разница меж них. И есть единство.
Одним вредит, других спасает плоть.
Неверье – слепота, а чаше – свинство.

...
(Два часа в резервуаре 1965)

Бродски не сумња у постојање Бога, али упркос томе сматра да је човек напуштен од Бога, и то не божјом, него својом личном вољом: „Бога нет. А земля в ухабах.“ (Речь о пролитом молоке).

Време и простор свакодневно удаљавају човека од Бога, па је и удаљеност између земаљске и небеске сфере очигледна, тако да материјални свет, иако

створен вољом Творца, и даље игнорише његово присуство живећи у неред и хаосу. Питање Бога за Бродског је, у ствари, питање морала, а основу морала треба тражити у Богу, без обзира на то што „ми живимо у свету преокупираном негирањем постојања Бога“ (Volkov 1998: 133).

Однос Бродског према Богу увек је заснован на некој врсти дијалога, или односа неба и земље, бића и небића, времена и простора, Бога и песника. Тај дијалог је углавном једносмеран, јер једини одговор који песник добија од Бога је ћутање, то ћутање је дубоко и загонетно, и увек на релацији земља – небо.

...
Бог смотрит вниз. А люди смотрят вверх.

...
(Два часа в резервуаре 1965)

Ранчин добро запажа:

„Отношение к Богу в поэзии Бродского раздвоено – 'герой' [...] 'двойник' поэта, или смотрит на мир из Космоса, или в небо – с земли.“² (Ранчин 1993: 10).

...
Внимательно, не мигая, сквозь редкие облака, на лежащего в яслях ребенка издалека, из глубины Вселенной, с другого ее конца, звезда смотрела в пещеру. И это был взгляд отца.

(Рождественская звезда)

Неми дијалог који се непрестано одвија између празнине неба и пустиње сведочи о „бесконечној удаљености божијег принципа од овоземаљског живота“ (Бенчич 2007: 13), али у исто време и о непрестаном међусобном гравитирању двају светова.

Бог Бродског је универзални Бог, а историјски догађаји нису фиксирани за

² Однос према Богу у поезији Бродског раздваја – „хероја“ [...] „двојника“ песника, који посматра свет из космоса или небо – са земље. (Превод: Ј. Ф. Л.)

место где су се они и одиграли. Бог је један, једна је земља, једно небо, један је свет за све. Теологија Бродског није везана за религију, већ за индивидуум. И Бродски попут Державина сматра себе Божјим делом, јер песник говори гласом Бога, а тај глас забележен на папиру остаје да живи вечно и после смрти песникове. Песник је пророк, кроз чија уста говори сам Бог. Песник има намеру да спозна свет око себе, при томе укључујући и Бога, који је тајна, а та спознаја тајне, према Берђајеву, „представља продубљивање праве тајне“ (1998: 79). Рођење Богочовека једна је од тајни, јер је тим чином Бог укорењен у човека, дошавши на земљу да спаси свет:

...
„Младенец родился в пещере, чтоб мир спасти „

...
(Рождественская звезда)

Поимање Бога као „Господа у Сину Човековом“ (рус. „Господь в Человеческом Сыне“) код Бродског се заснива пре свега на идеји руског философа Николаја Берђајева, који сматра да: „У хришћанству постоји двојност у односу на човека. Са једне стране човек је створење посрнуло и грешно, које није у стању да се сопственим снагама подигне, његова слобода је ослабљена и изопачена. Са друге стране опет, човек представља лик и подобје Божије, врхунац стваралаштва, он је позван да царује. Син Божији је постао човек и у њему постоји правична човечност. Постоји сразмера између човека и Бога у вечитој човечности Божјој. Без те сразмере се не може схватити сама могућност откривења.“ (Берђајев 1998: 20).

Промишљањима о Богу и Богочовеку, Бродски покреће и читав низ других релевантних питања везаних за ново-долазећу постхришћанску еру, која ће, по мишљењу Бродског, бити мање морална, а пре свега мање хумана.

Јосиф Бродски је први руски песник који је успешно прихватио и прилагодио енглеску метафизичку традицију. Бродски је не само песник већ и мислилац, филозоф, који се у својим опсервацијама не наслања само на чула већ стварности приступа аналитички, рационално и логички, па се може извести закључак да је поетика Бродског својеврсна синтеза рационалног и чулног, што су уједно и квалитети који поетику Бродског чине аутентичном и препознатљивом.

Извори

1. Бродский, Иосиф СПб 1997 (I–III), 1998 (IV), 1999 (VI), 2001 (VII), *Сочинения Иосифа Бродского I–VII*, Санкт Петербург: Пушкинский фонд.
2. Бродский, Иосиф (2000), *Остановка в пустыне*, Санкт Петербург: Пушкинский фонд.
3. Бродский, Иосиф (2000), *Конец прекрасной эпохи: стихотворения 1964–1971*, Санкт Петербург: Пушкинский Фонд.
4. Brodsky, Joseph (1986), *Less Than One. Selected Essays*, New York: Farrar.

Литература

1. Бенчич, Жива (2007), „Календарь: Рождественские стихи Иосифа Бродского“, *Russian Literature*, 61.1: 1–21.

2. Berđajev, Nikolaj (1998), *Samospoznaja: pokušaj autobiografije*, preveo Milan Čolić, Beograd: Zepher.
3. Ваншенкина, Екатерина (1996), „Острие. Пространство и время в лирике Иосифа Бродского“, *Литературное обозрение* 3: 36.
4. Венцлова, Томас (2000), „Бродский о Мандельштаме“, *Русская литература*, XLVII: 357–367.
5. Крепс, Михаил (1984), *О поэзии Иосифа Бродского*, Анн Арбор: Ардис.
6. Ранчин, Андрей (1993), „Философская традиция Иосифа Бродского“, Москва, *Литературное обозрение*, 3–4: 3–13.
7. Фрумкин, Константин, „Пространство-время-смерть: Метафизика Иосифа Бродского“, интернет, доступно на: <http://www.liveinternet.ru/users/xloroform> (приступљено 2. фебруара 2013).
8. Đerić, Zoran (2007), *Dom i bezdomnost u poeziji XX veka na primerima ruskih, poljskih i sprskih emigrantskih pesnika*, Pančevo: Mali Nemo.
9. MacFadyen, David (1998), *Joseph Brodsky and the Baroque*, Liverpool: University Press.
10. Polukhina, Valentina (1989), *Joseph Brodsky: a Poet of our time*, Cambridge: Cambridge University Press.
11. Volkov, Solomon (1998), *Conversations with Joseph Brodsky: A Poets Journey through the Twentieth Century*, New York: The Free Press.

METAPHYSICAL ASPECTS OF JOSEPH BRODSKY'S POETRY

Summary

The Poetry of Joseph Brodsky is a philosophy in verses, thoughts expressed by the words of the philosopher, which require deep contemplation. In Brodsky's poetry, words transform into ideas and thoughts into infinity. Such a transformation of voice and form can appear to be easy to reach, however, in order to achieve

such levels of perfection, one needs not only to be talented, but also to possess the ability to observe and conclude.

In Joseph Brodsky's poetry, time and space are two primary categories. They are the fundamentals for his philosophical meditations, as well as a platform for the development of subjects such as being, thing, death, God and many more. The goal of this paper is to highlight the role of time, space, being, thing, death and God in the poetry of this Nobel Prize winning, poet.

Fay-LukicJ@si.edu